

POROZUMIEME MÉDIÁM, AK POROZUMIEME
M. McLUHANOVÍ?

PETER KRÁKORNÍK, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Väčšina civilizovaných obyvateľov našej planéty považuje za médiá tlač, rozhlas a televíziu (možno aj telefón...), teda moderné komunikačné prostriedky. Iste, je tu ešte početná skupina ľudí, ktorí médiá vnímajú výlučne na báze spiritualizmu alebo ešte aj na tejto báze. Podstatne iné chápanie fenoménu média nám od r. 1964 ponúka kanadský mysliteľ, zakladateľ modernej mediológie Marshall McLuhan (1911-1980). Konkrétne v knihe esejí *Understanding Media. The Extension of Man* (Ako rozumieme médiám. Extenzie človeka). Táto kniha, ktorá vyšla pred 35 rokmi, ho nakoniec aj preslávila. Má ale zmysel venovať sa práve dnes dielu M. McLuhana? Ak ako dostatočný dôvod neprijmeme jubileum prvého vydania "biblie moderných mediológov", tak by sme sa o jeho tvorbu mali rozhodne zaujímať minimálne preto, že autor tohto diela je ešte stále na Slovensku málo známy, hoci do svojej smrti bol vedúcim teoretikom štúdia masovej komunikácie a kultúry (založil prestížne *Centrum pre kultúru a technológiu* na Torontskej univerzite). McLuhanova bibliografia obsahuje cca 15 knižných titulov (z dôležitejších spomeňme: *The Mechanical Bride. Folklore of Industrial Man* (Mechanická nevesta), 1951; *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* (Gutenbergova galaxia), 1962; *War and Peace in the Global Village* (Vojna a mier v globálnej dedine, spolu s Q. Fiorem a J. Angel), 1968; *City as Classroom: Understanding Language and Media* (Mesto ako učebňa, spolu s E. McLuhanom a K. Hutcheon), 1977), a to o takých témach ako komunikácia, literatúra, umenie, sociológia a vzdelávanie. Spektrum jeho záujmov bolo teda široké - od klasickej literatúry cez pop-music až po rodiaci sa feminizmus. Rozporuplné myšlienky tohto večného optimistu ovplyvnili mnohých vedcov, umelcov a novinárov sveta. Ako uvidíme, Marshall McLuhan bol aj pomerne úspešným vizionárom. Stal sa jedným z prvých hlásateľov konca industriálneho veku a jeho paradigmy. Populárne je jeho slovné spojenie "globálna dedina" ako metafora súčasnej spoločnosti. Jednoducho, či sa to niekomu páči, alebo nie, M. McLuhan bol a zostáva guru mediálnej kultúry 20. storočia.

Úvod. Medzinárodné renomé si McLuhan zaslúžene vydobyl, ako sme už uviedli, knihou *Ako rozumieme médiám*, knihou o komunikačných zvykoch minulosti a prítomnosti. Pozrime sa bližšie na tézy či presnejšie hypotézy, ktorými prekvapil a zaujal svojich dobových čitateľov (titul sa stal po vydaní bestsellerom!) a ktorými viac-menej úspešne podnes vyvádza z miery aj jej dnešných čitateľov. Text koncipujeme ako úvahu nad pertraktovanou knihou. Aj keď nás práca zaujala z viacerých aspektov, v tomto príspevku sa budeme venovať iba štyrom. Prvému a štvrtému pritom podrobnejšie. Takže čo nás čaká? V prvej časti sa oboznámime s McLuhanovým názorom na samotné médium. V druhej si čo-to povieme o jeho originálnom a zároveň veľmi

problematickom delení médií. Zastavíme sa aj pri jeho teórii, podľa ktorej sú médiá ex-
tenziami, rozšíreniami človeka. Na záver si priblížime jeho koncepciu dejín, ktorá nie je
v knihe nikde kompaktne vyložená, ale dá sa, ako sa domnievame, z nej vydedukovať.
Ide o "filozofiu dejín", o ktorej sa oplatí zmieniť, hoci nezískala taký ohlas ako svojho
času teória A. Tofflera, F. Fukuyamu či prednedávnou koncepcia S. Huntingtona. Na-
koniec pridáme zopár impresií k autorovi a téme.

Médium je posolstvo. Ako rozumieť tejto McLuhanovej sentencii? Nechajme
najprv prehovoriť samotného autora: *"'Posolstvom' každého média alebo technológie je
zmena meradla, tempa či modelu, ktoré zavádza do života ľudí."* (s. 20). Média či tech-
nológie (výraz technológia je uňho synonymom pojmu médium) *"nepôsobia na úrovni
názorov alebo pojmov, ale neustále menia vzájomný pomer jednotlivých zmyslov
a modely vnímania"* (s. 29). Alebo inak, radikálnejšia zmena je zmena vnímanosti
spôsobená médiami, nie zmena spôsobená správou, obsahom média. Preto je údajne
omylom namýšľať si, že "posolstvom" je obsah média, teda to, o "čom" médium je.
"Obsahom" každého média je vždy iné médium. Obsahom písma je reč, kníhtlače písané
slovo, tlač je obsahom telegrafu a pod. Podľa M. McLuhana je normou, že *"obsah
každého média nám zakrýva jeho charakter"* (s. 20). A keďže žiadne médium nemá
význam samo osebe, je len prirodzené, že zmysel nadobúda v interakcii s ďalšími
médiami. McLuhan nabáda kolegov i všetkých priaznivcov médií, aby obrátili pozor-
nosť od štúdia obsahu toho-ktorého média k štúdiu jeho formy. Lebo len záujem o ňu,
predčiaci záujem o obsah, bude určovať, a už aj určuje, novú nastupujúcu dobu. McLu-
han sa pridŕžiava vlastného odporúčania a svoj odborný záujem obmedzuje len na formu
médiá. Áno, M. McLuhan vedome absolutizuje a preceňuje samostatnosť formy médií!
Ako hlása, médiá sú faktorom pôsobenia, nie uvedomenia. Iste možno súhlasiť s jeho
stanoviskom, že neexistuje priamy vzťah medzi účinkom formy média a jeho obsahom.
No na rozdiel od neho sa ale prihovárime za skúmanie médií v jednote ich formy, funk-
cie a obsahu. Toto štúdium, hoci rozptyľuje pozornosť, má totiž väčšie čaro. Ale vážne!
Prečo sme za takýto postup? Pretože médium nie je len magický fenomén, okúzľujúci
samotnou formou, jeho účel sa ho dotýka a do istej a niekedy podstatnej miery ho aj
určuje. Každé médium má mimo "zjavného" posolstva oznamujúceho, že vôbec je, aj
aktuálny obsah, náplň, spektrum možností využitia. Meditovať o "holej" forme média,
pravda, treba a možno je to moderné (alebo už postmoderné?!), ale z nášho pohľadu len
polovičaté... Znamená to však odstavenie funkcionalistického rozmeru média a médiá
predsa sú, ak nie predovšetkým, aj nástrojmi - sprostredkovateľmi správ, informácií
vrátane dezinformácií rôzneho druhu. Preto obsah, ktorý zakrýva iný "obsah", je ako po-
solstvo dôležitý, neraz dôležitejší ako samotná forma média. Opakujeme ešte raz,
s médiami je podľa nás nerozlučne spätý istý (variabilný) obsah, iba samotné médium
zmenu nevyvolá. Koniec-koncov, sám autor uvádza výstižný príklad - príbeh podpo-
rujúci našu optiku, rozprávanie o africkom domorodcovi, ktorý nosil celý život budík
ako ozdabu...

Azda by sme sa mohli v krátkosti zmieniť o ideálnom médiu v jeho podaní. Je ním
elektrické svetlo či skôr elektrická energia. Elektrické svetlo je jediným komunikačným
médium bez obsahovej zložky, upozorňuje nás M. McLuhan. Je čistou informáciou!

Jeho posolstvom je totálna zmena. Až na elektrické svetlo sa všetky médiá vyskytujú v pároch, pričom jedno médium je obsahom druhého, dômyselne zakrývajúc pôsobenie oboch.

Na jednom mieste knihy sa M. McLuhan vyznáva, že sa *"snaží porozumieť mnohým médiám, konfliktom, z ktorých tieto médiá vyšli, a aj ešte väčším konfliktom, ktoré samy plodia"* (s. 58). Dôraz, ktorý pritom kladie na termín "porozumenie", súvisí s jeho presvedčením, že médiám musíme porozumieť, ba že je to nutné pre to, aby *"nám začali riadne slúžiť"* (s. 17), keďže ústredným motívom všetkých ľudských technológií je konštruovanie prístrojov s cieľom uľahčiť si prácu. Naše technológie tak majú prednostne zvýšiť ľudskú moc, zrýchliť naše akcie-reakcie. Ako vidíme, jeho vzťah k médiám má takmer novoveký rámc. Ako kedysi bolo treba porozumieť prírode (F. Bacon, R. Descartes), tak dnes treba porozumieť médiám, lebo len ich lepším poznaním ich plnšie využijeme, ovládneme. Skutočne nám má ísť výlučne o posúvanie hraníc ľudskej moci? Zdá sa, že McLuhanovi je vzdialené poznanie M. Horkheimera a T. W. Adorna, že za rozširovanie svojej moci ľudia platia daň odcudzením sa od toho, čo svojou mocou ovládajú. Hoci, ako ešte uvidíme, nie úplne...

McLuhan nezaprie v sebe literárne vzdelanie a nadanie (esejisticky sa venoval A. Tennysonovi, A. E. Poeovi, J. Joycovi, W. Lewisovi atď.) a zvestuje nám, že všetky médiá sú metaforami vďaka svojim schopnostiam prekladať skúsenosť do nových foriem. Média podobne ako metafory majú teda schopnosť transformovať a ďalej odovzdávať skúsenosť. A pretože nové médium nie je iba doplnkom starého, nenecháva staré médium na pokoji, neprestáva ho "utláčať", dokiaľ preň nenájde nový tvar alebo postavenie. S novou technológiou sa vždy mení aj rámc, nielen obraz v rámci, dodáva M. McLuhan. Vehementne presadzuje ideu, že *"žiadna technológia nedokáže viac, ako sa pridať k tomu, čo už sme"* (s. 22). Len námesačník alebo - ako píše - idiot údajne môže zastávať stanovisko, že technologické nástroje nie sú osebe ani dobré, ani zlé, že ich hodnotu určuje spôsob, ako sa používajú... Rozhodne je to skôr ojedinelý, menší-nový názor. Takýto postoj sa však javí ako najkompatibilnejší s jeho teóriou o forme a obsahu médií.

V knihe veľmi často uvádza, najmä v pasážach venovaných novému veku, o ktorom bude reč neskôr, že základnou funkciou médií je ukladať informácie a uľahčovať ich pohyb. Toto jeho stanovisko iste mnohých čitateľov prekvapí. Čím? Jasným zúžením horizontu chápania médií, ktorý sám vymedzil. Veď technológia typu kladivo, koleso, automobil alebo trebárs tanec twist načrtnuté kritérium zjavne nespĺňa. Pokročíme však ďalej. Podľa M. McLuhana už štúdium jedného média pomáha pochopiť všetky ostatné. Určité ťažkosti vystupujúce na povrch pri štúdiu médií pripisuje na vrub tomu, že médiá sa v priebehu svojho vývoja často javia vo formách, ktoré sú protikladné ich definitívnym podobám. Rozširuje názor, že médiá ako posolstvá vnímame väčšinou podprahovo, podvedome. Z toho vyplýva, že pre seriózny výskum médií je potrebné aj psychologické či presnejšie psychoanalytické vzdelanie.

Horúce a chladné médiá. Ak sa McLuhan na poli mediológie čímsi zviditeľnil (podľa jeho kritikov a odporcov strápnil), tak to bolo rozdelenie médií. Ako radikálny odporca triedenej vzdelanosti, ktorej zhubné korene vraj siahajú k Platónovi, delí médiá

na chladné a horúce. Ich účinky na užívateľov sú samozrejme rôzne. Zatiaľ čo horúce médiá sú extenziami jedného zmyslu (zraku?!) pomocou tzv. vysokej definície (vysoká definícia je stav naplnenosti dátami) a charakterizuje ich predovšetkým vizuálnosť (sú vizuálne vysokodefiničné), chladné médiá nám poskytujú málo vizuálnych informácií, vyžadujú väčšiu participáciu, vtiaknosť, doplnenie, sú svojou podstatou nízkodefiničné. Chladné médium človeka do situácie vťahuje, teplé nie - alebo nie až tak razantne a úplne. Horúca forma zásadne vylučuje, chladná naopak zlučuje, zhŕňa. Je pochopiteľne rozdiel v tom, či horúce médium pôsobí v teplej alebo v studenej kultúre. Horúce médium má v chladnom prostredí prudké účinky, čo platí aj o chladnom médiu v horúcom prostredí. Uvedme zopár príkladov, ktoré nám vnesú do delenia chaos - zmätok, o ktorý asi McLuhanovi ide. Medzi chladné médiá (spoločenské, vnútorné, pohovú nútiace k participácii) zaraďuje fonetickú abecedu, ústny seminár, rozhovor (hovorené slovo), valčík, jazz, Východ za komunizmu, primitívne spoločenstvá, telefón, televíziu, noviny, automobil atď. K horúcim médiám (explozívny, individualizujúcim, špecializujúcim) zase priraduje hieroglyfy, písané znaky (zaznamenané slovo), prednášku na papieri, karikaturu, tlač, fotografiu, knihu, twist, Západ industriálneho veku, vyspelú kultúru, rozhlas, film, komiksy a pod. Paradoxne Západ obľubuje televíziu, pestuje automobilizmus! M. McLuhan dokáže takmer každý jav sveta, produkt človeka nejako zaradiť - buď medzi chladné, alebo medzi horúce médiá. Toto špekulatívne delenie naberá až komické parametre.

Jednoducho, McLuhanovo delenie médií nie je až také banálne a jednoznačné, ako sa to môže pri prvom zbežnom čítaní zdať. Ak ponecháme bokom samotnú iniciatívu delenia médií (jej zmysel) a povedzme, že sa stotožníme s jeho prístupom, aj tak zaraďovanie niektorých médií do tej - či onej skupiny vyvoláva relevantné otázky. Prečo by mala byť televízia menej vizuálnejšia, a teda chladná, než horúce kino? A čo taký Internet či jeho produkt WWW (multimediálna syntéza kombinujúca chladné a horúce prostriedky komunikácie)? Možno ho vôbec niekam zaradiť? Nehovoriac o tom, že v jeho filozofii môže byť médium (napr. dejinné obdobie) z jednej perspektívy chladné, z inej horúce. Chyba je teda, zdá sa, v nedostatočne pregnantne vymedzených kritériách delenia médií. Alebo ich mal autor kategorizovať buď len na báze vizuálnej či nevizuálnej vtiaknutosti (podľa úrovne vťahovania zmyslov do akcie, participácie, ktorú vyžadujú), alebo podľa stupňa informačného naplnenia. Ďalej by bolo vhodné uviesť poradie zmyslov čo do intenzity vnímania dát, úplnosti informácie. Z jeho textov totiž vyplýva, že nie všetky zmysly vnímajú fakty rovnako intenzívne (a prečo by aj mali?!), niektoré vraj vyžadujú plnšie informačné doplnenie. Nemal by sa ale skôr zdôrazňovať funkčný význam jednotlivých zmyslov, ich inakosť, a nie hovoriť o ich väčšom alebo menšom naplnení dátami? Diskutovať by sme mohli aj o jeho použití opozít *chladný* (*cool*) - *horúci* (*hot*) namiesto správnejších a výstižnejších tvarov *studený* - *horúci*, *alebo chladný* - *teplý*. Napokon, či sú už médiá horúce, chladné, alebo nie, všetky ako naše extenzie nám dávajú nové transformujúce videnie a vedomie, čo je podstatné. Á propós, táto časť knihy bude mnohým určite pripomínať nietzscheovské rozlíšenie starogréckej kultúry na apolónsku a dionýzovskú. Vari nemožno chladné médium považovať za artefakt apolónskeho typu a horúce médium zasa za artefakt dionýzovský?

Médiá ako naše extenzie. Dostávame sa azda k najzrozumiteľnejšiemu úseku McLuhanovho učenia. Všetky médiá sú extenziami našich zmyslov (orgánov), t.j. nášho bytia. *"Extenzia sa javí ako zosilnenie orgánu, zmyslu alebo funkcie"* (s. 163), vysvetľuje v jednej z tridsiatich troch esejí. Pretože extenziám - rozšíreniam človeka najlepšie porozumieme prostredníctvom názorných príkladov, nasleduje ich malá demonštrácia. Tak napríklad extenziou nohy je podľa M. McLuhana koleso. Bývanie v dome, odievanie je zase extenziou ľudskej kože. Peniaze sú sociálnym médiom a ako také sú extenziou vnútorného prania a motivácie. V jedenástej kapitole McLuhan interpretuje číslo ako extenziu hmatu. Za extenziu centrálnej nervovej sústavy považuje elektrickú sieť. Keby žil, pravdepodobne by túto sieť nahradil internetovou sieťou! Telefón je podľa neho extenziou ucha a hlasu podobne ako gramofón, televízia pre zmenu rozšírením hmatu a zmyslu pre súhrn. Hry sú extenziami *"sociálneho človeka a štátu"* (s. 219) - rovnako, ako sú technológie rozšíreniami orgánov živého tvora. A ešte jeden antifeministický príklad. Žena v jeho rozbere jedného Yeatsovho epigramu sa chápe ako technologická extenzia muža...

V jeho koncepcii sú vynálezy, technológie extenziami alebo autoamputáciami nášho fyzického bytia (bližšie o autoamputáciach - negatívnych extenziách hovorí v 4. kapitole). Bohužiaľ, aby sme naše extenzie mohli používať, musíme im slúžiť. Vo Freudovom duchu o tom doslova píše: *"Človek sa takpovediac stáva pohlavným orgánom sveta strojov."* (s. 54). V procese podrobovania médií si nás ony samy podrobujú! Vo svojom diele na viacerých miestach upozorňuje na potrebu rovnováhy medzi fyzickými orgánmi a vonkajším prostredím, ktoré nám s príchodom každej novej technológie spôsobuje nemalý šok. Aj preto M. McLuhan vyzýva k bdelosti, varuje pred zhybnutím známim vlastnými amputáciami a extenziami. Je dobré mať na pamäti, pripomína, že tak, ako človek modifikuje technológie, je nimi aj sám spätne fyziologicky modifikovaný. Čitateľ si už určite všimol, že celým týmto odsekom sme sa v názorovo opačnej rovine vrátili k druhému odseku prvej časti textu.

Médiá utvárajú históriu. Nevytvára ju teda proletariát ani významná osobnosť a už vôbec nie abstraktný absolútny duch. (Mimochodom, práve jeho "dejinné úvahy" sú značne hegelovsky podfarbené!) Diferenciáciu, ktorú M. McLuhan uplatnil pri médiách, v upravenej podobe prenáša aj na dejiny, spoločenský vývoj. Dejiny, ktoré vytvárajú médiá, majú v jeho podaní tri obdobia. Obdobie orálne, obdobie písaného slova (a následnej typografie) a elektrické obdobie - práve sme svedkami práve jeho počiatku. Samozrejme, tretím vekom dejiny ľudstva nekončia, ibaže o štvrtom veku teraz nevieme povedať nič hodnoverné.

Podľa McLuhana je orálny vek alebo obdobie orálnej kultúry obdobím dynamickým, diskontinuítnym, intuitívnym a kmeňovým. Z hľadiska jeho triedenia ide o obdobie chladné. Dodnes sa v ňom nachádzajú nevyvinuté, neindustriálne krajiny, spoločenstvá. Zaostané orálne kultúry sú výlučne zmyslovo orientované. Spoločnosti žijúce v "zajatí" orálnej kultúry majú zásadne jednotný, totálny charakter. Fenoménom orálnej kultúry je hovorené a tradované slovo. To údajne dramaticky vťahuje všetky zmysly, pritom zmyslová vtiahnutosť je typická práve pre kultúru, v ktorej literárnosť nie je podstatnou formou skúsenosti. Neliterárny barbar sa na rozdiel od civilizovaného

moderného človeka (nie už postmoderného!) vyžíva v kultúrnom pluralizme, jedinečnosti, prítomnosti. Kmeňová bytosť, jednotka orálnej kultúry, sa v porovnaní s literárnou bytosťou (človek druhého veku) cíti byť homogénnou súčasťou vesmíru, je prístupnejšia a otvorenejšia voči kozmickému poriadku, uvažuje holisticky. Industriálne nevyspelé štáty a kultúry boli a sú chladné, zatiaľ čo Západ je v duchu jeho mediológie horúci. Presnejšie, zatiaľ je ešte horúci...

Počiatky druhého obdobia, ktoré nazýva aj obdobím mechanickým (ale aj industriálnym), čitateľovi približuje cez starogrécky mýtus o Kadmosovi. Tomuto mýtu pripisuje historický význam v súvislosti s pochopením vzniku západnej civilizácie. Pre McLuhana je fonetická abeceda, povedané Foucaultovým jazykom, mocou. Je symbolom veľkosti i dnešného úpadku (!) Západu. Autorita a písané slovo sa uňho stotožňujú s koncom monopolu chrámových kniazov a ich byrokracie na poznanie a vládu. Aj preto sa písmená podobajú zubom z Kadmosovho mýtu nielen vizuálne. Druhý vek je tak zámenou oka (oko je otvorené, neutrálne a asociatívne) za ucho (ucho je netolerantné, uzavreté a vylučujúce). S graficky zaznamenanou fonetickou abecedou M. McLuhan spája vizuálnosť a rýchly nástup racionality. Geograficky umiestňuje počiatok druhého veku do starovekého Grécka. Vďaka Aténam 5. a 4. storočia pred. n. l. sú európske modely skúsenosti výrazne vizuálne a silne racionalizované. Prirodzene, sluchovohmatový modus predchádzal vizuálny i na Západe.

Zrýchlenie vývoja v druhej fáze dejín prichádza s objavom kníhtlače, ktorá viedla k rozšíreniu nacionalizmu, ale vedno s ním individualizmu, v hospodárskom živote industrializmu. Ako hovorí, tlačené slovo alebo *"typografické princípy uniformity, kontinuity a lineárnosti prekryli zložitost' starej feudálnej a orálnej* (že by stredovek bol len v područí orálnej kultúry?! - P. K.) *spoločnosti"* (s. 25), pričom zrodili kapitalizmus, špecializáciu a individualizmus. Špecializácia ako horúci princíp pritom odstraňuje kmeňovosť, fragmentarizuje ju - presne tak, ako ju chladné médiá podporujú, novokonštituuju. Aj opakovateľnosť, základný mechanický princíp, vyvierajúca z kníhtlače či neskoršej typografie. Tvrdí, že práve typografia nám poskytla univerzálnu gramotnosť, vzdelanie, masové trhy. Vyvrcholením gutenbergskej technológie je montážna linka Henryho Forda a samozrejme prvý automobil (1896), teda aj fenomén štandardizácie, konštatuje McLuhan.

Západ mechanického veku - to je aj aplikované poznanie, homogenita, uniformita, kontinuita, linearita a dovtedy nevídaná presnosť. Aké ďalšie znaky má kultúra tlačeného slova, typografie? M. McLuhan západnú literárnu civilizáciu industriálneho veku zlučuje s efektivitou a praktickosťou. Len tak na okraj, dobový socialistický Východ zlučuje s emóciami, pocitmi, čo je na sociologicky a kultúrno-antropologicky zorientovaného bádateľa dosť slabé pochopenie komunistických pomerov. Literárny človek Západu dokáže podľa neho oddeliť myslenie od citu. Nevedno však, či to McLuhan myslí ako čosi chvályhodné, alebo ako kritiku. Prorokuje, že už nebude dlho možný svet fragmentarizovaného, literárneho a vizuálneho individualizmu. A hoci je euroatlantický človek stále literárny a vizuálne nasmerovaný, čoskoro sa to však zmení. Kedy? V treťom veku! Alfou a omegou pochopenia sily Západu druhého obdobia, ako píše, však zostane princíp extenzie pomocou homogenizácie.

Tretím a posledným M. McLuhanovým dejinným vekom je vek elektrický. *"Po troch tisícročiach špecialistickej explózie a rastúcej špecializácie a odcudzenia v technologických extenziách našich tiel prišiel dramatický zvrät. Svet sa scvrkol"* (s. 16), s plnou vážnosťou oznamuje širokej verejnosti v polovici 60-tych rokov kanadský špecialista na médiá. Západ zažíva implóziu! Začíname žiť v globálnej dedine! Buďme ale skromnejší a konštatujme, že momentálne sme len na ceste od mechanického k organickému veku, k veku globalizácie. Čo ho určuje, resp. bude určovať? Kým strojová technológia mechanického obdobia viedla fragmentarizácii, centralizmu a povrchnosti, automatizácia nového elektrického veku vraj bude podporovať decentralizáciu a integritnosť. Nie opakovateľnosť a štandardizácia, ale pestrosť, mnohosť bude dominantnou v tomto období. Nový vek, ktorý nazýva aj vekom ikonickým, reprezentuje podľa neho snaha o celok, empatiu, "hlbku vedomia". Podľa McLuhana sa definitívne končí svet kauzálnej postupnosti, lineárnosti, pred očami nám vyrastá svet štruktúry a konfigurácií. Tak ako v predošlom období, aj v tomto hrá nepostrádateľnú úlohu zrýchľovanie. Práve elektrická rýchlosť s konečnou platnosťou premenila proces explózie a expanzie mechanického veku na svoj opak, na implóziu a kontrakciu. Len čo typografia skoncovala s provincionalizmom a kmeňovitosťou - tak psychicky, ako aj sociálne - vek elektrický nás opäť vrhá do oboch štruktúr bytia. A sme v postmodernej situácii! M. McLuhan v knihe verejne ohlasuje koniec individualistických spoločností a hlása návrat ku kmeňovému spôsobu života. Ako príklad, nie však najvýstižnejší, vyberá vzťahujúce sa Japonsko v druhej polovici tohto storočia, stojace údajne na kmeňových základoch. Autor v celej šírke rehabilituje jednotnú víziu celku - sveta, dožadujúc sa v jej rámci plasticity a ikonickosti. Zároveň nás varuje, že nás čaká rozhodný rozchod so súkromnými ideálmi a cesta smerom ku kolektívnym obrazom... Typický McLuhan! Plný rozporov!

Keď sa opýtame, aké médium, príp. médiá nám otvárajú brány k tomuto novému veku, obratom dostávame odpoveď, že sú to médiá, ktoré fungujú na elektrický pohon. Elektronické médiá už dnes podstatne zmenili časopriestorovú skúsenosť spoločnosti, elektrické svetlo zrušilo hranicu medzi dňom a nocou, interiérom a exteriérom, podzemím a zemským povrchom. V elektrickom veku sa človek vracia späť do role zberača, tentokrát ale zberača informácií. Najlukratívnejším tovarom sa stávajú informácie. Spracovanie a pohyb informácií určuje trend novej elektrickej doby. Nie práca, ale učenie a poznávanie bude náplňou ľudí budúcnosti. M. McLuhan prognózuje, že špecializované stanovisko bude čoraz menej užitočné. Elektrický vek v jeho víziách rozpúšťa suverenity štátu, jeho nezávislosť. V tomto veku budú jestvovať len centrá, definitívne zaniknú periférie ako symboly predchádzajúceho obdobia. Elektrický vek je preto i vekom úplnej decentralizácie moci a informácií. McLuhan čitateľa uisťuje, že povznesenosť, odstup či nezávislosť nebude v nastupujúcom veku vtiahnutosti, angažovanosti a participácie možná. Podľa jeho teórie je kľúčom k stabilite každého typu organizácie vysoká miera participácie a nízka miera organizácie. Aj preto je kmeňová spoločnosť podľa neho stabilnejšia než jej nástupkyňa, pevná štátna inštitucionálna organizácia. Na inom mieste plný optimizmu hovorí: *"Dnes počítače sľubujú, že sa stanú prostriedkom okamžitého prekladu akéhokoľvek kódu alebo jazyka do akéhokoľvek iného kódu či jazyka, jednoducho, že pomocou technológie dosiahneme požehnaný stav univerzálneho*

dorozumenia a jednoty" (s. 84). Je zrejmé, že M. McLuhan bol horlivým a úprimným zástancom celosvetovej integrácie.

S elektrickým vekom sa končí aj dominancia vizuálnosti. Zastavme sa na chvíľu pri nej. V prvom rade je pravda, že západná civilizácia "žije v obrazoch", v obrázkových časopisoch, na reklamných plagátoch, na filmovom plátne či v televízii. McLuhanova téza o vizuálnom charaktere Západu je teda nielen výstižná a aktuálna, ale dnes dokonca ešte aktuálnejšia než za éry, v ktorej písal túto prácu. Nič však nenaznačuje (a roky, ktoré ubehli od jej vydania už vôbec nie), že by sme vizuálny prístup prekonávali iným, novým... Áno, určité zmeny televízie, ktorej vizuálne atribúty sa snaží McLuhan všade, kde len môže potlačiť, podnietila. Napríklad je reálny predpoklad, že jej sledovaním všetič časom upadneme do priemeru a necháme sa manipulovať. Televízia už dnes zmenila čistú literárnosť našej civilizácie a posunula ju do štádia postliterárneho analfabetizmu, ako výstižne hovorí Günther Anders. McLuhan však za ňu horlí, a to viac než za ktorékoľvek iné masové médium. Pre zaujímavosť - masové médiá sú vraj masové nie pre početnosť publika, ale preto, že "*vťahujú všetkých naraz*" (s. 322)... Podľa neho televízia skoncovala s konzumentskou fázou americkej kultúry (čo je nanajvýš pochybne!). Prispela údajne aj k tomu, že nastupuje trend, keď sa Európa amerikanizuje (ľahko overiteľný fakt) a Amerika poeurópsťuje (o čom možno smelo pochybovať). Pokiaľ ide o participáciu, ktorú toľko oslavuje, tá je aj po ďalších a ďalších desaťročiach elektrického veku a každodenného vplyvu masových médií, od ktorých si náš autor toľko sľuboval, len zdanlivá a už vôbec nie je hlbková či nezávislá. Či nie sme väčšinou aj napriek výbornej komunikačno-reprodukčnej technike skôr voyeurmi než angažovanými občanmi?

Treba poznamenať, že podľa McLuhana je vek mechanický t.j. celé druhé dejinné obdobie, len krátkou medzihrou medzi dvoma veľkými vekmi organickej kultúry. Ak čosi priam ontologicky patrí tak predhistorickému veku a jeho kultúram, ako aj k nadchádzajúcemu elektrickému veku, tak je to istá forma implózie. Za elektrickej éry prichádza teda obrat Západu k predhistorickým princípom, s ktorými M. McLuhan skryto sympatizuje, samozrejme, na vyššej úrovni (Hegelova dialektika?!). Jeho "filozofia dejín", ak o nej môžeme v úplnosti hovoriť, rozhodne nie je v celoplanetárnom horizonte evolucionistická. Ľudstvo sa pod "dozorom" médií nevyvíja lineárne, hoci príbeh západoeurópskej civilizácie, ktorá je lídrom tohto pohybu, by to mohol naznačovať. Ale aj na úrovni Európy, jej národov sa môžu veky neprekrývať, môžu bežať, a aj bežia, neraz paralelne. A k čomu vlastne dejinný pohyb smeruje? Marshall McLuhan, veriac v mediálny a technologický determinizmus, tvrdí, že sa blížime k poslednej fáze totálnej extenzie človeka, k "*technologickej stimulácii vedomia, keď sa tvorivý proces poznania kolektívne a jednotne rozšíri na celú ľudskú spoločnosť*" (s. 15). De facto je to idea Teilharda de Chardina o "všeobecnom kozmickom vedomí".

Na záver pár impresií. Kniha *Ako rozumieť médiám* je intelektuálnou exhibíciou autora, je doslova o všetkom, čo človek ako svoju extenziu vymyslel, stvoril. M. McLuhan sa nám v nej predstavuje ako historik vedy a techniky, kultúry, ako estetik a literárny kritik, no aj ako politológ, sociológ, psychológ, prognostik a filozof. O jeho metodológii možno povedať, že je eklektická. Využíva postup novopozitivistický,

fenomenologický, psychoanalytický, miestami sú jeho postoje prekvapivo postmoderné. Ako je známe, mal blízko k novotomizmu. Kniha je plná brilantných, ale aj mätúcich zovšeobecnení, neuveriteľných detailov podporujúcich jeho hypotézy či vyvracajúcich tak názory jeho predchodcov, ako aj dobových odporcov. Vo svojich esejách napríklad svojsky interpretuje anglo-americkú klasickú literatúru, ale aj literatúru existencialistickú, absurdné divadlo atď. O jeho prácach je všeobecne známe, že sa v nich nachádza celá rada vtipných postrehov, bonmotov, nečakaných kľúčiek, historizujúcich a literárnych odbočiek. Podnetné sú jeho úvahy o mýtiskej dimenzii nášho bytia s dôrazom na mýtický charakter súčasného bytia. Čitateľ môže mať oprávnené pociť, že podľa McLuhana je mýtus životaschopnejší, užitočnejší a komplexnejší, a teda kompetentnejší vo výklade sveta než diskurz racionality. Jeho texty sú naplnené mysticismom, najmä v častiach o nastupujúcej ére. Bezpochyby sa v esejach ukázal aj ako znalec ľudskej anatómie. Takmer ku každej časti našej fyzickej a mentálnej "schránky" dokázal priradiť nejakú tú extenziu. Pre zaujímavosť, k jeho obľúbeným citovaným autorom patrí najmä americký historik vedy a techniky L. Mumford (*Technika a civilizácia, Mesto v dejinách*), ktorý ho v mnohom badateľne inšpiroval. Vyznávačov "jazyka internetu" táto práca nadchne svojou hypertextovosťou. Možno ju totiž začať čítať od ktorejkoľvek kapitoly, a to bez rizika straty zmyslu. Celé dielo prestupujú kľúčové slová a kontexty, ktoré sa opakujú. Štýl je hádam až príliš autoritatívny...

Ak je pravda, že každá kultúra a každý vek majú svoj obľúbený a preferovaný model vnímania a poznania, ktorý by rád predpísal, vštepil iným, tak M. McLuhan je určite (možno nechtiac) ďalším propagátorom práve svojej západnej kultúry. I keď nikde a nikdy otvorene hodnotovo neklasifikuje spoločnosti (prevláda uňho číry záujem o konfiguráciu a fungovanie spoločností podmienených médiami), v diele možno objaviť určité tendencie k nadrad'ovaniu a podrad'ovaniu kultúr. Jeho retroanalytické pohľady, hlavne na dejiny technológií a kultúry, musíme však vzťahovať na euroatlantickú oblasť, lebo len v nej spôsobili sociálno-psychologického prevraty, ktoré opisuje, najzjavnejšie. Samozrejme, aj ilustrácie zo života Eskimákov, Indiánov kmeňa Hopi či afrických, alebo tichomorských domorodcov nie sú nezaujímavé, sú však málo reprezentatívne a relevantné vo vzťahu k jeho ústrednému výkladu civilizačných zvrátov na báze zmien a vývoja médií. McLuhanovým "problémom", tak ako problémom všetkých ľudí (a to nielen vedecky zaujatých skutočnosťou) žijúcich v tom či onom veku, je osudová nemožnosť nahliadnuť svoju dobu, ale aj seba samých akoby zvonku, t.j. úplne nestranne. No aj napriek tomu sa M. McLuhanovi ako málokomu podarilo opísať nielen odchádzajúci vek, ale aj vek nový, ktorý už pomaly žijeme. Čo sa týka nového veku, mal by to byť vek vyššej humanizácie človeka a jeho bližšieho kontaktu s Bohom - aspoň tak si to želal tento kanadský mysliteľ. A hoci porozumieť Marshallovi McLuhanovi neznamená automaticky porozumieť médiám, dejinám či našej dobe, jeho myšlienkový výkon nás k ich hlbšiemu chápaniu predsa len približuje.

LITERATÚRA

- [1] MCLUHAN, M.: Jak rozumět médiím. Praha, Odeon 1991.

Iné pramene:

www.mcluhan.utoronto.ca
www.videomcluhan.com
www.mcluhanmedia.com
www.southam.com/mcluhan
www.mor.itesm.mx/ProyHuma/autor.html

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/5097/99.

Mgr. Peter Krákorník
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR

**Redakcia upozorňuje prispievateľov
a čitateľov časopisu na zmenu te-
lefónneho čísla. Naše nové telefónne
číslo je**

52 96 48 86